

GENIUL ȘI PERFECȚIUNEA CUNOAȘTERII ÎN LOGICA LUI KANT

FLOREA LUCACI

Universitatea „Aurel Vlaicu”, Arad

THE GENIUS AND THE PERFECTION OF KNOWLEDGE IN KANT'S LOGIC

Abstract. A thought-provoking matter from Immanuel Kant's Introduction to the General Logic is the question of the relationship between logic and knowledge, and related to that of the "aesthetic and logical perfection of knowledge." Moreover, from the perspective of what we understand today by the science of logic, it seems even strange that Immanuel Kant introduces genius into his analysis as a guarantor of the perfection of knowledge, implicitly of the truth of a knowledge. It would be understood that the purpose of a philosopher of genius would be to contribute to the historical progress of knowledge through his work, deepening it with valid-convincing arguments, but also aesthetically-captivating, even seductive, thus contributing to the creation of a "rational" society " by spreading culture among the people.

Keywords: Kant, genius, transcendental subject, logic, theory of knowledge, imagination.

Immanuel Kant a rămas în istoria filosofiei ca autor al unei revoluții, denumită „răsturnarea coperniciană”, cu propria expresie, adică el a făcut marea trecere în cercetarea filosofică de la etapa ontică la cea epistemică. 2024 poate fi numit anul Kant. Este anul omagierii nu doar pentru că sărbătorim 300 de ani de la nașterea marelui filosof, ci și pentru că, prin analogie cu ceea ce spunea Alfred North Whitehead despre Platon, de mai bine de două secole studiile filosofilor sunt în mare parte note de subsol la cele trei „critici” ale sale. În consecință, nici acest studiu nu face excepție sau, mai bine spus, reflecțiile despre o anumită problemă din logica sa.

*

O chestiune care pune pe gânduri din „Introducerea” la *Logica generală* a lui Immanuel Kant este problema relației dintre logică și cunoaștere, iar aferent acesteia despre „perfecțiunea estetică și logică a cunoașterii”. Mai mult, din perspectiva a ceea ce înțelegem astăzi prin știința logicii, pare chiar o ciudățenie faptul că Immanuel Kant introduce *geniul* în analiza sa ca garant al perfecțiunii cunoașterii, implicit al adevărului unei cunoștințe. O spune fără echivoc: „Referitor la astfel de cunoștințe, caracterul și abilitatea geniului rezidă realmente în cea mai profundă

armonizare posibilă a perfecțiunii logice și a celei estetice în genere, ambele trebuind să fie instructive și interesante în același timp”¹. S-ar putea înțelege că menirea unui filosof de geniu ar fi ca prin opera sa să contribuie la progresul istoric al cunoașterii, aprofundând-o cu argumente valid-convingătoare, dar și estetic-captivante, chiar seducătoare, contribuind astfel la crearea unei societăți „raționale” prin răspândirea culturii în popor.

Ar trebui poate să-i admitem scuze lui Kant, din moment ce a trăit în Epoca Luminilor. De asemenea, nu avem cum să nu ținem seamă că în anii în care el a predat logica la Universitatea din Königsberg nu începuse încă procesul purificării de elemente psihologice, respectiv nu se manifesta pregnant logicismul și spiritul pozitiv în filosofie. Abia „Edmund Husserl (1859–1938) a demonstrat că teoremele și demonstrațiile logicii formale nu antrenează în nici un fel intervenția unor factori psihici. Când se afirmă că, *dacă unii S sunt P, atunci și unii P sunt S* (care este o lege logică), constatăm că validitatea acestei legi nu depinde în nici un fel de date psihologice”².

Nedumerire apare când Immanuel Kant pare nehotărât și chiar se contrazice. Pe de o parte, invocă necesitatea genului ca subiect cunoscător, iar pe de altă parte, chiar dacă înțelegea prin logică analiza și critica gândirii, totuși nu accepta imixtiunea ideilor psihologice. O afirmă clar: „Dacă am lua principiile din psihologie, adică din observațiile asupra intelectului nostru, atunci am vedea doar *modul* în care funcționează gândirea și în care este supusă diferitelor obstacole și condiții subiective; ceea ce ne-ar conduce deci la cunoașterea legilor pur *accidentale*. Dar în logică nu este vorba de legi *accidentale*, ci *necesare*”³.

Cealaltă poticnire în cazul lui Kant, problematica relației dintre logică și cunoaștere, este generată de prezența valorii de adevăr ca proprietate transferată în cadrul unui raționament din propoziție în propoziție. Se știe însă că gnoseologiei „i se cere să dovedească posibilitatea redării adecvate a realității în procesul cunoașterii empirice, făcându-ne să asistăm la nașterea conceptului de adevăr”. Așadar, *valoarea de adevăr* a unui enunț este referința comună a logicii și gnoseologiei. Numai că „din perspectiva gnoseologiei este relevantă *analiza gândirii raportată la obiectul cunoașterii*, pe când logica examinează *operațiile gândirii detașate de obiectul acesteia*”⁴. Altfel spus, distincția este clară, gnoseologia studiind *conținutul* gândirii, iar logica *forma* gândirii.

Interesant este faptul că Immanuel Kant se contrazice. El insistă că logica, deși se referă la gândire, face abstracție de materia acesteia, de obiectul cunoașterii, dar în același timp consideră că logica este un *canon* al intelectului și al rațiunii. Numai

¹ Immanuel Kant, *Logica generală*, traducere de Alexandru Surdu, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1985, p. 92.

² Petre Botezatu, *Introducere în logică*, ediția a II-a, îngrijită de Teodor Dima, Iași, Polirom, 1997, p. 18.

³ Immanuel Kant, *op. cit.*, p. 67.

⁴ Petre Botezatu, *op. cit.*, p. 19.

că el înțelegea *canonul* relativ la facultățile cunoașterii, iar cunoașterea provine din două izvoare, și anume „prin cel dintâi ne este *dat* un obiect, prin cel de-al doilea el este *gândit* în relație cu acea reprezentare (ca simplă determinare a simțirii)”. Prin urmare, numai prin interacțiunea aceasta este posibilă cunoașterea realității. De ce? „Idei (*Gedanken*) fără conținut sunt goale, intuiții fără concepte sunt oarbe”⁵. Altfel spus, dacă logica asigură condițiile cunoașterii adevărului, atunci s-ar părea că nu poate fi ruptă cu totul de realitate.

Ca să ne lămurim în privința acestor aspecte controversate, consider că în cazul lui Kant trebuie să înțelegem ce anume stă sub conceptul de *realitate*.

Pe scurt, până la Kant sub conceptul de *realitate* se înțelegea:

1) într-un sens naiv *existența fizică, materială*, adică lumea vizibilă în ansamblul ei;

2) într-un sens filosofic elaborat: a) *realitatea* desemna lumea neschimbătoare a ideilor și *aparența*, lumea schimbătoare percepută prin simțuri, conform lui Platon, care valorifică și sintetizează moștenirea presocraticilor; b) *realitatea* este legată de raportul implicat de noțiuni în scolastica medievală. Astfel, adepții lui Aristotel sau *nominaliștii* susțineau că numai individualul are existență reală, iar noțiunile generale sunt simple nume. Dimpotrivă, adepții lui Platon sau *realiștii* considerau că noțiunile generale constituie realități de sine stătătoare; c) conceptul de *realitate* a intrat într-o altă criză odată cu *raționalismul* (Descartes, Spinoza, Leibniz) și *empirismul* (Fr. Bacon, J. Locke, D. Hume). Raționalismul clasic s-a epuizat în speculații străine de spiritul științific, de exemplu, prin teoria ideilor înnăscute, promovată de Descartes sau teoria acordului prestabilit între *realitate* și *rațiunea umană*, susținută de Leibniz, iar empirismul clasic a eșuat pur și simplu în agnosticism, într-un scepticism radical care refuza problema adevărului, aceasta neregăsindu-se, după Hume, în totalitatea impresiilor date în experiențe.

Conștient de criza filosofiei, „Kant – afirmă Hegel – se întoarce înapoi la poziția lui Socrate, la gândire, dar cu determinarea infinită spre concret, cu regula perfecțiunii. Descartes situase certitudinea ca unitate a gândirii cu ființa. Având acum conștiința gândirii în subiectivitatea ei: adică α) ca mod determinat față de obiectivitate; β) ca finitate, înaintare în determinații finite”⁶. Cu centrarea pe *subiect* se impune inevitabil o resemnificare a terminologiei. Dacă termenul *transcendental* la filosofii scolastici desemna concepte *ante-rem*, anterioare naturii, la Kant, va desemna structurile cognitive *a priori* ale subiectului cunoscător, așa cum le va descrie și analiza în *Teoria transcendentală a elementelor*, prima parte a *Criticii rațiunii pure*. Astfel, *transcendental* se va distinge de termenul paronimic *transcendent*, care desemnează ceea ce se află dincolo de posibilitățile perceptive și cognitive ale

⁵ Immanuel Kant, *Critica rațiunii pure*, traducere de Nicolae Bagdasar și Elena Moisuc, București, Editura Științifică, 1969, pp. 91–92.

⁶ G.W.F. Hegel, *Prelegeri de istorie a filosofiei*, vol. al II-lea, București, Editura Academiei Române, 1964, p. 584.

subiectului cunoscător, adică din perspectiva religiei *transcendental* se referă la Dumnezeu, la lumea spiritului divin în opoziție cu lumea omului.

Pentru Kant, *realitatea* se constituie ca lume a subiectului transcendental, adică o construcție teoretică în plan cognitiv întemeiată pe autonomia subiectului și rolul său activ în cunoaștere, iar obiectul (lumea) este un „conținut” al conștiinței transcendente. „Numesc transcendentală orice cunoaștere care se ocupă în genere nu de obiecte, ci cu modul nostru de cunoaștere a obiectelor, întrucât acesta este posibil *a priori*. Un sistem de astfel de concepte s-ar numi filosofie transcendentală”⁷. Delimitarea de absolut, adică reducerea existenței la ceva verificabil, la obiectul dat în experiență și numit fenomen a impus o revizuire conceptuală și metodologică. „Începând de la Kant – afirmă Noica – întrebarea ce este (întrebare fundamentală în aristotelism, sub forma chiar a lui *ti esti*, esența lucrurilor, care este pusă în *Topice* în fruntea categoriilor în locul substanței prime și secunde, din *Categorii*) este înlocuită de *cum e cu puțință ce este*”⁸. Ce aduce nou întrebarea lui Kant? Din studiul lui Noica, relativ la ideea acestei cercetări reținem: a) obiectul nu este fără subiect; b) diversul nu este fără unitatea de conștiință a subiectului; c) datele primite de subiect, de conștiință în genere, devin lume; d) științele omului își au temeiul în conștiința limitei sale. Pe scurt, problema ontologică este suspendată, iar teoria cunoașterii devine vioara întâi în filosofie. Totodată, din perspectivă metodologică, gândirea critică asigură sau ar trebui să asigure condițiile întemeierii filosofiei ca știință. Or, din modul în care își formula idealul Kant în chiar titlul unei cărți menite să facă inteligibilă *Critica rațiunii pure*, și anume *Prolegomene la orice metafizică viitoare care se va putea înfățișa drept știință*, reiese că filosofia trebuie să devină o teorie cu un domeniu bine definit, cu un aparat conceptual clar, cu o metodologie ce exclude speculația și admite controlul logic al enunțurilor și raționamentelor. Repet, în concepția lui Kant, una dintre condițiile necesare ale întemeierii filosofiei ca știință este gândirea rațională critică.

Cu aceste precizări legate de conceptele *cunoaștere transcendentală* și *realitate* ne reîntoarcem la *problema geniului* și a rolului său în ceea ce Kant numea „perfecțiunea estetică și logică a cunoașterii”. Prima chestiune care se cere lămurită: Oare putem identifica *geniul*, un om erudit, înzestrat exemplar, cu *subiectul transcendental*? Așadar:

(i) *Subiectul transcendental* ca subiect epistemic este definit prin caracterul său autonom și constructiv, care își concepe rațional experiența cunoașterii, reconstruind conceptual lumea. Cum anume? În *Prolegomene*, Kant pune o întrebare șocantă: *Cum este posibilă însăși natura?* Evident în răspunsul său el nu descrie natura asemeni unui geolog sau biolog, ci distinge analitic, ca profund gânditor, între „natura în înțeles material”, care este posibilă „prin mijlocirea alcătuirii sensibilității

⁷ Immanuel Kant, *op. cit.*, p. 59.

⁸ Constantin Noica, „Kant și metafizica, după interpretarea lui Heidegger”, în: *Immanuel Kant, 200 de ani de la apariția „Criticii rațiunii pure”*, București, Editura Academiei Române, 1982, p. 145.

noastre” și „natura în înțeles formal”, posibilă „prin mijlocirea intelectului nostru”. Cum argumentează Kant această răsturnare a raportului cognitiv obiect-subiect în favoarea subiectului? Premisa este postularea unei relații speciale între natură și experiența posibilă. Pornind de aici, el analizează temeiul acestei relații. Astfel, este posibil ca: 1) „fie legile sunt scoase din natură prin experiență”; 2) „fie, invers, natura este derivată din legile posibilității experienței în genere și este pe deplin identică cu simpla legitate universală a experienței”. Prima posibilitate este contradictorie, întrucât legile universale ale naturii trebuie să fie cunoscute *a priori* și nu prin intermediul unei experiențe particulare. Rezultă că este adevărată a doua posibilitate, adică „legile pure sau universale ale naturii” își au temeiul „pe legile originare ale intelectului”, ceea ce înseamnă că „intelectul nu-și scoate legile (*a priori*) din natură, ci, dimpotrivă, îi prescrie legile sale”⁹.

La argumentarea lui Kant, istoria reține nenumărate reacții. Spre exemplu, este susținută de Werner Heisenberg și contestată de Bertrand Russell.

În secolul al XX-lea, Kant este confirmat de Heisenberg. Și acest mare fizician are aproximativ aceeași perspectivă asupra termenilor *obiectiv* și *subiectiv*. El arăta, în urma unei retrospective istorice privind științele moderne, că „pentru Newton deja, lumea nu mai reprezenta opera lui Dumnezeu”, iar în epocile următoare „s-a modificat treptat semnificația cuvântului natură”, în sensul că de la o „imagine vie și frapantă”, a ajuns să însemne „descriere matematică a naturii” și deci în final încetează să mai fie „natural-științifică”. În acest secol, afirmă savantul, împărțirea lumii în subiect și obiect nu mai corespunde. „Și pentru științele naturii obiectul cercetării nu-l mai reprezintă natura în sine, ci natura supusă întrebărilor omului.”¹⁰

Bertrand Russell afirmă că „există o obiecție fundamentală care pare fatală oricărei încercări de a rezolva problema cunoașterii *a priori*”, și anume natura umană ca temei a structurilor cognitive. „Ceea ce trebuie explicat este certitudinea noastră că faptele trebuie să se conformeze întotdeauna logicii și aritmeticii” – subliniază Russell. Cu afirmația că logica și aritmetica sunt creații ale omului nu rezolvăm problema. De ce? „Natura noastră este în aceeași măsură un fapt al lumii reale ca și orice altceva și nu poate exista nici o certitudine că ea va rămâne constantă”. În cazul în care Kant are dreptate – spune Russell – s-ar putea întâmpla ca mâine natura noastră să se schimbe astfel încât doi cu doi să facă cinci. Deși această posibilitate pare să nu-i fi dat niciodată de gândit, ea distruge complet certitudinea și universalitatea pe care „el dorește atât de mult să le garanteze propozițiilor aritmetice”. Russell pare să nu țină seama de o posibilă obiecție formală la propria sa obiecție, și anume încălcarea definiției kantiene a timpului ca formă impusă de subiect. Dar tot el adaugă: „Kantianul va trebui însă să accepte că ordinea temporală a fenomenelor este determinată de caracteristicile a ceea ce este dincolo de fenomene și acest fapt este suficient pentru substanța argumentului nostru”¹¹. Și totuși „dreptatea” lui

⁹ Immanuel Kant, *Prolegomene*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1987, pp. 117–119.

¹⁰ Werner Heisenberg, *Pași peste graniță*, București, Editura Politică, 1977, pp. 107–120.

¹¹ Bertrand Russell, *Problemele filosofiei*, București, Editura ALL, 1998, p. 56.

Russell nu-i întru totul legitimă, întrucât argumentația sa alunecă pe nesimțite din planul epistemologic în cel ontologic, care-i străin teoriei kantiene a cunoașterii.

(ii) *Geniul*. Dacă revenim la problema posibilei echivalări a termenilor *geniu* și *subiect transcendent*, constatăm că o piatră de poticnire este însuși Kant. În *Critica facultății de judecare*, el se referă la geniu ca fiind o personificare a facultăților creatoare ale omului. El dă următoarea definiție: „*Geniul* este talentul (darul naturii) care prescrie reguli artei. Întrucât talentul însuși, ca facultate productivă înăscută a artistului, aparține naturii, am putea spune că *geniul* este dispoziția înăscută a sufletului (*ingenium*) prin care natura prescrie reguli artei”. Totodată, preciza că „natura din subiect (prin acordul facultăților sale) este aceea care prescrie reguli artei”, iar „arta frumoasă nu este posibilă decât ca produs al geniului”¹².

Prin urmare, suntem tentați să admitem că definiția *subiectului transcendent* diferă de definiția *geniului*. Această diferență pare să rezulte din:

a) În *demersul cognitiv*, *subiectul transcendent* impune legile sale naturii, în schimb *talentul ca facultate productivă a geniului* aparține naturii, chiar dacă este vorba de o nuanță, adică „natura din subiect”.

b) *Subiectul transcendent* se manifestă exclusiv în plan cognitiv, respectiv construind o imagine conceptuală a lumii pe temeiul categoriilor intelectului și a principiilor rațiunii, iar *geniul* se manifestă plenar; în plan ontic, sporind existențial lumea cu operele sale (opere arhitectonice, sculpturi, picturi etc.), în plan epistemic, dând idei și modele cognitive, în plan axiologic, impunând standarde valorice etc.

c) În urma analizei facultăților sufletești creatoare ale geniului, Kant precizează despre *geniu* că: „1. este un talent pentru artă, nu pentru știință, unde reguli bine cunoscute trebuie să preceadă și să determine modul de lucru; 2. ca talent artistic, geniul presupune un anumit concept despre produs, ca scop, (...) adică despre intuiția necesară întru chipării acestui concept, prin urmare, un raport al imaginației cu intelectul”; 3. geniul se manifestă „în exprimarea *ideilor estetice*”, astfel că „imaginația geniului este liberă față de orice reguli, dar totuși orientată final, pentru întru chiparea conceptului dat; 4. finalitatea subiectivă (...) a acordului liber al imaginației cu legitatea intelectului presupune o proporție și dispoziție a acestor facultăți, pe care nu le poate produce respectarea regulilor, fie ele ale științei sau ale imitației mecanice, ci doar natura subiectului”¹³.

Așadar, se pare că *geniul* nu poate fi identificat întru totul cu *subiectul transcendent*, din moment ce activitatea sa aparține exclusiv artei, susține Kant, domeniu în care nici logica aristotelică, nici logica matematică nu sunt operaționale. Și, totuși, se contrazice! Kant admite că finalitatea creației geniului este posibilă datorită „acordului liber al imaginației cu legitatea intelectului”. Obscură relație?! Cum să înțelegem această relație între imaginație ca ipostază a libertății și intelectul care operează după reguli constrângătoare?

S-ar părea că obiecțiile față de problematica relației geniu-logică, respectiv că relația ar fi forțată, nu sunt suficient de tari încât să devină argumente de necombătut.

¹² Immanuel Kant, *Critica facultății de judecare*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1981, p. 202.

¹³ *Ibidem*, p. 212.

De ce? Pentru Kant, acordul liber al imaginației cu legitatea intelectului este o *cvasiaxiomă*, adică *geniul*, prin implicarea intelectului, nu mai poate fi limitat la sfera artei. De altfel, el nu leagă exclusiv termenul *estetic* de *artă*, dovadă fiind capitolul *Estetica transcendențială* din *Critica rațiunii pure*, unde analizează spațiul și timpul ca forme ale sensibilității. Totodată, Kant consideră că posibilitatea acordului survine pe seama faptului că *imaginația* are o structură bivalentă, adică în conținutul noțiunii avem două proprietăți, astfel încât se poate vorbi de *imaginație productivă* și *imaginație reproductivă*. *Imaginația productivă* ar fi o ipostază a *libertății pure* prin care se manifestă forța de creativitate naturală a geniului, consecință a acordului imaginație-intelect, iar *imaginația reproductivă* ar fi algoritmul implicat de intelect care face posibilă imitația geniului, fie ale unor opere, fie asumarea unei maniere în scriere, pictură, arhitectură etc. *Imaginația productivă* este intrinsecă geniului, fiind *a priori* și se manifestă într-un mod original, iar *imaginația reproductivă*, asumată de subiectul cognitiv, de epigoni, se axează pe intuiții empirice, fiind *a posteriori*. Regulile pe care le dă *geniul* prin creația sa, prin *imaginația productivă*, se regăsesc asumate cu aproximație și în *imaginația reproductivă*, altfel nefiind posibilă reproducerea sau maniera adoptată în actul imitării. În același timp, *originalitatea* care se impune ca o regulă a geniului este în cazul artei însăși *ideea estetică* în act. Altfel spus, *ideea estetică este o reprezentare a imaginației creatoare*, iar pentru *imaginația reproductivă* *ideea estetică este un model* aplicat în practica vieții culturale. Este aici o reluare la nivel conceptual a ceea ce Platon descrie ca activitate a lui Demiurgos în actul cosmogonic, respectiv folosește fie *modelul fânței veșnice* și „desăvârșește totul ca ceva frumos”, fie *modelul devenirii veșnice* și atunci „el va săvârși totul ca ceva departe de a fi frumos”¹⁴.

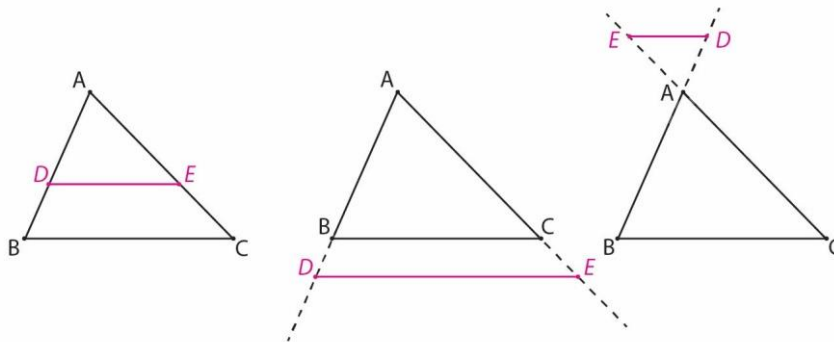
Inspirat de Kant, ideea de geniu se va regăsi în ontologia și logica lui Constantin Noica în ipostaza de *holomer*, adică un operator logico-ontologic. Astfel, geniul este „cel care prescrie alte legi, fără a ni se spune întotdeauna că geniul s-a hrănit din substanța mediului său extern, pe care l-a prefăcut în mediu intern, într-o măsură atât de puternică, încât a sfârșit prin a face din sine un mediu extern pentru alții și alte realități”¹⁵.

Două exemple sunt sugestive privind implicația intelectului în relația cvasilogică dintre *imaginația productivă* și *imaginația reproductivă*, relație a cărei substanță este *ideea estetică* sau *forma* pe care o dă geniul unei opere. Adică:

(i) *Relația de asemănare din geometrie*. În cazul construcției *triunghiurilor asemenea*, figurile își păstrează *forma*, dar nu și *mărimea*. Astfel, dacă avem în vedere figurile din imagine, respectiv relația de asemănare dintre triunghiurile ABC și ADE, atunci notăm: $\Delta ABC \sim \Delta ADE$. Prin demonstrație rezultă că triunghiurile sunt asemenea, întrucât laturile corespunzătoare sunt proporționale și unghiurile sunt congruente.

¹⁴ Platon, *Timaios*, în *Opere*, vol. VII, traducere de Petru Creția și Cătălin Partenie, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1993, p. 142 (27 d – 28 a – b).

¹⁵ Constantin Noica, *Scrisori despre logica lui Hermes*, București, Editura Cartea Românească, 1986, p. 71.

(ii) *Inferența prin analogie*. Prin relația de analogie se realizează transferul de proprietăți de la un obiect la altul, transfer posibil pe baza *asemănării*. Schema acestei forme de inferență este:

a posedă *n*

b se aseamănă cu *a*

b posedă *n*

Inferența prin analogie, susține Petre Botezatu, are ca teme următoarele axiome:

- „1. Obiecte diferite au însușiri comune și însușiri diferite.
2. Între diferitele însușiri ale aceluiași obiect există relații de dependență.
3. Raportul dintre asemănarea obiectelor și apartenența notelor se supune principiului rațiunii suficiente”¹⁶.

Primul exemplu, al *relației de asemănare din geometrie*, ne permite să înțelegem cum *forma* indestructibilă, adică *ideea estetică* generată de *imaginație productivă*, prin transfer, devine *model* în actul de reproducere al *imaginației reproductivă*, iar transferul *mărimii* variabile se aseamănă cu gradul de creativitate diferit al celor două tipuri de imaginație. Al doilea exemplu sugerează prin concluzia posibilă „*b* posedă *n*” mai degrabă maniera posibilă a epigonilor în care caută să imite regulile rezultate din analiza creației genului.

Dacă avem în vedere argumentele subzistente în aspectele descrise, consider că în înțelegerea problematicii relației *geniu – perfecțiunea estetică și logică a cunoașterii* mai trebuie să ținem seamă că structura *Logicii generale* este aproape similară cu a *Criticii rațiunii pure*, aspect ce-și are explicația în faptul că *logica* a apărut la zece ani după publicarea celor trei *critici*. Or, rezultă că „logica pe care o avea Kant în vedere avea valențe constructive și era menită să dea seamă de modul în care ansamblul fenomenelor, lumea ca atare, se configurează în jurul subiectului

¹⁶ Petre Botezatu, *op. cit.*, p. 236.

cunoscător”¹⁷. Este o logică a cărei referință-temei este gândirea subiectului, care dă coerență relației subiect – obiect, disociindu-se astfel de predecesori.

În „Studiu introductiv”, Alexandru Surdu arată că Immanuel Kant operează asupra distincției dintre *sensibilitate* și *intelect*, încât pe acest temei dezvoltă „delimitarea perfecțiunii logice a cunoștințelor de perfecțiunea lor estetică și posibilitatea coexistenței lor”. Perfecțiunile sunt clasificate după „*cantitate*, căreia îi corespunde generalitatea; după *calitate*, căreia îi corespunde distincția; după *relație*, căreia îi corespunde adevărul; după *modalitate*, căreia îi corespunde certitudinea”¹⁸. Sunt categorii derivate din clasificarea judecăților care se regăsesc în *Critica rațiunii pure*. Ideea *perfecțiunii*, implicit a *geniului* este legată clar de Iluminism și spiritul romantismului, nicidecum de tradiția logicii clasice. De altfel, în ampla introducere la *Logica generală*, Kant va acorda un spațiu generos problemei cunoașterii. Logica este „utilă și indispensabilă în calitate de *critică a cunoașterii*, ca mijloc de apreciere a rațiunii comune, ca și a rațiunii speculative, nu pentru a le învăța, ci pentru a le *corecta* și a le pune de acord cu ele însele. Căci principiul logic al adevărului rezidă în concordanța intelectului cu propriile sale legi generale”¹⁹.

Așadar, vrem nu vrem, logica lui Kant interferează cu teoria cunoașterii și filosofia, respectiv orizontul cunoașterii presupune o triplă determinare: *logică*, *estetică* și *practică*. Or, contextul cultural-istoric pare să ceară în mod firesc invocarea și intervenția *geniului*. Fără a intra în detalii, ne rezumăm să reținem punctual precizările sintetice, directe sau indirecte, ale lui Kant referitoare la geniu.

În cazul perfecțiunii logice a cunoașterii după cantitate, interesul cade pe descoperirea legilor universale. „Prin urmare, merită să fie considerat un geniu în istorie acela care o rezumă la idei ce pot rămâne pentru totdeauna”²⁰. Totodată, perfecțiunea logică presupune o anumită „arhitectonică a științelor”, adică „un sistem *corespunzător ideilor*” ca temei pentru un „*ansamblu de cunoștințe* care interesează umanitatea”²¹. Perfecțiunea logică a cunoașterii după relație vizează *adevărul*. Numai că *adevărul* nu este suficient garantat de „concordanța cunoașterii cu obiectul”, consideră Kant. Prin urmare, supune analizei diverse criterii ale adevărului. În fine, insistă asupra criteriilor formale și în acest context pe principiile gândirii logice: identitatea, non-contradicția, terțul exclus și rațiunea suficientă. Sunt supuse analizei falsul și eroarea, precum și regulile pentru evitarea erorii, care țin, evident, de subiectul cunoscător, adică: „1) a gândi prin sine, 2) a gândi în locul altuia și 3) a gândi întotdeauna în concordanță cu tine însuși”²². A treia maximă, numită de Kant „consecventă sau arta de a gândi coerent”, este similară crezului lui Socrate, ceea ce implicit evocă un geniu. Dacă avem în vedere perfecțiunea logică a cunoașterii după calitate, Kant atrage atenția asupra distincției logice, care dă claritatea prin noțiune, iar distincția estetică dă claritatea prin intuiție și exemple

¹⁷ Ștefan-Dominic Georgescu, „Aspecte ale gândirii speculative la Kant, Fichte și Schelling”, în *Probleme de logică*, vol. XXI, București, Editura Academiei Române, 2018, p. 126.

¹⁸ Alexandru Surdu, „Studiu introductiv”, în Immanuel Kant, *Logica generală*, ed. cit., p. 24.

¹⁹ Immanuel Kant, *Logica generală*, ed. cit., p. 73.

²⁰ *Ibidem*, p. 97.

²¹ *Ibidem*, pp. 101–102.

²² *Ibidem*, p. 111.

concrete. În momentul în care analiza nu se face doar pe baza notelor date în noțiune, ci și ale celor care se adaugă în actul cognitiv, atunci trebuie făcută distincția și între analitic și sintetic. Cu „gradele cunoașterii”, implicit este invocat subiectul cunoscător care pune în acord interesul instructiv al cunoașterii cu aspectul captivant al acesteia. Perspectiva perfecțiunii logice a cunoașterii după modalitate este centrată pe cele trei forme ale asentimentului: *opinia, credința și știința*, ceea ce presupune aprecierea și valorizarea unui subiect. Evident, știința asigură certitudinea rațională în actul cognitiv. În context, Kant analizează judecățile și prejudecățile, precum și sursele lor, totul având ca referință facultatea de judecare.

Kant, prin invocarea geniului a cărui ființă subzistă în substanța relației dintre logică, teoria cunoașterii și filosofie în general, dă seamă de spiritul epocii sale. „Apărută în cultura europeană și numai în ea, ideea de geniu exprimă capacitatea ființei *de excepție* de a suspenda, dacă nu chiar de a repudia legile existente, spre a institui legile ei, cu sorți de a fi valabile și pentru ceilalți”²³. Dacă ținem să particularizăm definiția geniului, atunci Kant este acel geniu care a pus în relație spiritul raționalismului cartezian și cel al empirismului englez, rezultând armonia arhitecturii din *Criticii rațiunii pure*.

²³ Constantin Noica, *Modelul cultural european*, București, Humanitas, 1993, p. 23.